

Rideg Imre, Sárbogárdi Múzeum Egyesület; *Heves megye*: Pogonyi Lászlóné, Nagy Sándor Gáborné; *Jász-Nagykun-Szolnok megye*: Banka Csaba, Bognár Mária, Kövér István, Mihályi József, dr. Suba Györgyné, Szikszainé Gál Ildikó, Terjékiné Kisnémet Ágnes, Tóth László; *Komárom-Esztergom megye*: Gergely Endre, dr. Osvai László, Peragovics Ferenc, dr. Pifkó Péterné, Sárosi Attila; *Somogy megye*: Balla Mária, dr. Bogdán Tibor, Deák Varga József, Fonyódi Múzeumi és Helytörténeti Egyesület, Varga Róbert, Witt Lászlóné; *Tolna megye*: Baka Zsuzsanna, Csupaj Tünde, Móser Zoltán, Naszladi Judit, Orbán György; *Vas megye*: Prófusz György; *Veszprém megye*: Fehér Mária, Jákli Tivadar, Kádár István, Petrovics László, Szegedi József. *Támogatói*. *Bács-Kiskun megye*: Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár és Ramháb Mária főtanácsos, könyvtárigazgató, a Katona József Könyvtár Helyismereti Gyűjteménye és Egyediné Gál Erika gyűjteményvezető, Sebestyén Hajnalka; *Jász-Nagykun-Szolnok megye*: Lóczi Miklós; *Tolna megye*: Szekszárdi Garay János Gimnázium; *Vas megye*: Németh Tibor, Bognár Miklósné.

A szekcióülések beszámolóí

1. SZEKCIÓ

A NEMESSÉG MECÉNÁS TEVÉKENYSÉGE

Rómában az időszámítás előtti első évszázadban élt Gaius Clinius Maecenas művészetpártoló tevékenysége példa és követendő minta volt a magyar nemesség számára is. A hosszú időn át tartó, nagy összegű, főként a művészetet és a tudományt pártoló mecénásság mellett azonban figyelemre méltóak a kisebb támogatást vagy egyszeri segítséget jelentő jótétemények is.

A magyar nemesség szűk rétegéhez tartozó, jelentős vagyonnal rendelkezők közül több bőkezű mecénásról is köztudott, hogy híres művészek, tudósok köszönhetik nekik a gondtalan alkotás lehetőségét. Ismertek az Akadémia alapítását pénzzel támogatók, a különböző jelentős egyesületek, társaságok, alapítványok létrehozóinak, működtetőinek nevei is. Róluk gyakrabban szólnak a krónikák, de a közép- és kisnemességhez tartozók kisebb-nagyobb támogatását sem szabad elfelejteni. (Főként ez utóbbit mint a helytörténet szempontjából fontos ismereteket osztották meg a szekcióülés résztvevői egymással.)

Az elmondottakból is kirajzolódott, hogy a települések birtokosai között szinte mindenhol voltak olyanok, akik akár helyben lakásuk miatt, akár szociális érzékenységüknek köszönhetően a kisközösség életének segítésére, jobbítására törekedtek és egyéni érdeklődésüktől, képzettségüktől, hitvallásuktól, valamint vagyoni képességüktől függően nyújtottak támogatást a vallásgyakorláshoz, a művelődéshez, a mindennapi élet könnyebbé tételéhez, a közösségi vagy egyéni csapások, tragédiák feldolgozásához, túléléséhez.

A leggyakoribb a templomépítés vagy annak segítése, a klenódiumok gyarapítása, a harangadományozás, továbbá a lelkész fizetésének kiegészítése, sőt, néhol a honorálás teljes átvállalása volt. Az ország minden részén fellelhető az iskolalapítás vagy -támogatás, a tanítók segítése, valamint a tankönyvek vásárlása, íratása és fordíttatása, ami azonban már nem igazán közismert. Mint ahogy az sem, hogy számos nemesi végrendelet, alapítvány tartotta fontosnak a szegény gyermekek iskoláztatásának támogatását, a tehetséges tanu-

lók kiemelt segítségét, a falusi iskolák fenntartásán túl a régió szellemi életének pezsgését is biztosító kollégiumok, gimnáziumok működését, tudós tanárainak megbecsülését, diákjainak ellátását, sőt, akár külföldi tanulmányainak támogatását.

A kultúra-, művészet- és tudománypártoló tevékenység kiterjedt a nyomdaalapításra, a könyvgyűjtésre és -adományozásra, a művészeket, tudósokat támogató pénzügyi segítségre és jótékonyági bálókra, az elkészült képzőművészeti alkotások megvásárlására, az irodalmi művek megjelenésének minél szélesebb körben való megismertetésére és ajánlására. A kastélyszínházak története mellett érdemes lenne figyelmet szentelni annak is, hogy sokan voltak lelkes pártfogói Thália papjainak és művésztüknek.

A nemesség élet- és gondolkodásmódjának fontos eleme volt a karitativitás. A legkisebb faluban élő, alig valamivel bíró nemes is rangjából adódó kötelességének érezte a szegények segítségét. A falu koldusairól, a közösség nincstelenjeiről való gondoskodás mellett több helyen is felbukkan az ispotályalapítás, a vakok intézetének támogatása, valamint a különböző csapást (tűz, víz, járvány stb.) szenvedettek kárenyhítése. Voltak azonban olyanok is, akik a saját rendjükbe tartozó, az életben nehezen boldoguló, vagy szegénységük miatt megélhetési gondokkal küzdő nemesek számára hoztak létre „szociális hálót”. Mások a helység fejlődésének adtak irányt azzal, hogy kastélyt, udvarházat építettek, vagy majorságuk, uradalmuk központjává tették a települést. Többen elnéptelenedett birtokaikra új lakosokat telepítettek le, akik új szemléletmódot, tudást hoztak magukkal, és ezzel hozzájárultak a vidék fejlődéséhez. De az is jobbat tett a közösség életét, ha a földesúr jogi és gazdasági kiváltságokban részesítette az ott lakókat, vagy községházát építtet az előjárók számára.

A jobban ismert mecenatúra mellett főként a még ismeretlen, helyi jótéteményekre hoztak példákat a különböző megyékből érkezett felszólalók (Karacs Zsigmond, Mecseriné Doktor Rozália, Tóthné Ungy Ilona, Nagy Éva, Róbert Péter, Borbély Balázs, Ádám András, Nagy Sándorné).

A szekció résztvevői láthatták először azt a filmet, amely remélhetőleg hamarosan nyilvánossá válik, és sokak számára nemcsak félórás kellemes időtöltést jelent majd, hanem motivációt is a családkutatásra, a szatmári vidék megismerésére, Magyar meglátogatására, a Luby család iránti érdeklődés felkeltésére és Luby Margit néprajzkutató munkáinak kézbevétele. A lelkes lokálpatrióta, Kiss Kálmán nyelvész, a Nyíregyházi Egyetem tanára a szülőfalujában és más szatmári településeken is birtokos Luby családnak a bemutatására vállalkozott. Forgatókönyvének megfilmesítéséhez Kéry Péter operatőr, rendező személyében a vidék és a múlt iránt elkötelezett alkotótársat talált. A film ötlete magával ragadta a Luby Társaság tagjait és a Szatmárt szerető helyi embereket, akik szereplőként szívesen vállaltak részt a történelem rekonstrukciójában és annak bemutatásában, hogy milyen hatással volt Szatmár településeinek életére a Luby család, amelynek néhány tagja a vármegegyei köztörténetbe, illetve nemzeti művelődéstörténetünkbe is beírta nevét. A jelenlévők, gratulálva az alkotóknak, hangsúlyozták, hogy a filmnek a helytörténetírásba és a történelem oktatásába való bevonásával milyen fontos lenne a példaadó nemesi jótétemények megismertetése.

A szekció munkájának zárásaként azt állapítottuk meg, hogy bár egy-egy monográfiában, életrajzban felbukkannak a nemesi családok vagy tagjaik kultúrát, művészetet, települést, illetve egyéneket támogató cselekedetei, ugyanakkor hasznos és a mai társadalom számára is viselkedési mintát adó lehetne egy olyan átfogó kutatás, amely a helytörténetre alapozva tudományos összefoglalását adná a magyar nemesség különböző korszakokban jellemző segítő és támogató tevékenységének.

Kujbusné Mecsei Éva

2. SZEKCIÓ

A NEMESSÉG ÉS A JOBBÁGYSÁG

Az akadémia szervezői részéről Lucza János, a megyei honismereti egyesület titkára volt jelen. A nemesség és jobbágyság történeti létének megvitatására az akadémiára jelentkezők közül negyvenen vállalkoztak. A témát dr. Takács Péter vezette fel. Az alábbi kérdéskörök megvitatását javasolta. A jobbágyság kialakulása, tekintettel a regionális tájféldrajzi viszonyokra. A jobbágy lakhelye (falu, mezőváros). Munkahelye: belső telek, szántóhatár, rét, kert, erdő, irtásra kijelölt határrész. Földesurának a kúriája, kastélya, kertje, majorsága, allódiuma. Közmunkák: út, híd, várak, erősségek karbantartása, üzenet- és levélhordás, közfuvar, katonák elszállásolása, élelmezése. Egymásért, a faluért, egyházáért, földesuráért szervezett kalákák. A földesurak és szolgálnépeik közös találkozó-, és együtt tartózkodási helye a köztulajdonban lévő, de az egyházi szervezet gondozására bízott templom. Ismétlődő gyakorisága a vásár- és ünnepnapokon.

A jobbágytartó arisztokrácia és nemesség viszonyát szolgálnépeihez helytörténeti kutatók véleményei, hozzászólásai (nyolc kutató) nyomán bogoztuk az elválhatatlan összetartozás és az akarva felvállalt, sokszor erőltetett szigorú elkülönüléssel együtt.

Az örökös jobbágyság előnye és hátránya: beneficiumait és maleficiumait, adósságait is öröklik vér szerinti leszármazottai; hosszú távú helyhez kötöttség érdekeltté teszi belső telke gondozásában, ház körüli majorság, zöldségeskert, kisállatok tartásában. Falutársaival szolidáris lesz, a közösségért végzett kalákák rendszeres tagja. Érdeke a templom, a községi és határbeli úthálózat gondozása, zöldséges-, gyümölcsös-, szőlőskertek „építése”. Az általa használt szántóföld javítása, külső járandóságainak nagyobbítása irtásokkal.

A szabad menetelű zsellért jöttment emberként kezelik. Sem a társas kapcsolat megsziárdításában, sem a lokális viszonyok javításában nem érdekelt.

A szolgálnépek e két rétegének létét és különbségeit Szilágyi Ferencet követve Egyed Ákos kolozsvári történész tanulmányozta behatóbban.

A fő- és köznemesek patriarkális mentalitására – különösen a korosabb helytörténészek – a példák sokaságát emlegették. Ugyanakkor tapasztalati példák sorával erősítették meg a rendiség korát messze túlélő családalapítási, házasságkötési szokások merevségét, a rendek szerinti elkülönülést.

Külön vita témáját képezte az országon belüli regionális tagozódás. A Tisza, a Szamos, a Kraszna, a Bodrog, a Maros és a Berettyó folyók Rétközt, Bodrogtözt, Ér-melléket, Sárrétet, Ecsedi-lápot kialakító, gazdag zsákmányolási lehetőséget biztosító, ugyanakkor a termelő munkát hátráltató természetföldrajzi adottságaival szemben a dunántúli dombvidék árutermelő jobbágyságai más mentalitást mutatnak. A Felső-Tisza-vidéken lazább a munkafegyelem. A rendtartás szigora is. A hosszú távon fennmaradt zsákmányolási lehetőségek és kényszerek a konyhájukon, táplálkozásukon is máig megtapasztalható karakterisztikus nyomot hagytak.

A vita és beszélgetés során sikerült kibontani azt is, hogy a Felső-Tisza-vidékének partiumi, illetve Erdélyhez közeli léte, a természetföldrajzi sajátosságaival együtt a társadalom tagoltságára, rétegződésére is hatással volt. Ehhez hozzájárult természetesen az is, hogy a protestáns Erdélyi Fejedelemség másfél százados élet-halál harcot folytatott a katolikus Habsburg dinasztia mindenkori uralkodójával.

Nem lévén a mindenkori fejedelemnek elegendő pénze zsoldos katonák fogadására, fegyverben tartására, rákényszerült egyrészt a székelyek, másrészt a hajdúk katonásko-

dó fegyveres támogatását kérni, elfogadni és használni. Különösen a 15 éves hazai és a 30 éves európai háborúba bekapcsolódó Bocskai, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György szaporította a kiváltságosok, az armálissal megajándékozott nemesek számát. A címeres levelek mellől hiányoztak azonban a birtokadományok. A háborúk is elmúltak. Az armálissal büszkélkedők tömegesen éltek zselléri sorban, gazdagabb adománybirtokosok földjén. Két út állt nyitva előttük, ha ki akartak lábalni a szabad menetelű zsellérállapotbeli sorsból: szakmát elsajátítani, népi mesterséget űzni vagy iskolai műveltség szerzésével honorációri munkát és megbecsülést élvezni (pap, tanító, katonatiszti rang, jegyzői, gazdatiszti megbízás, kincstári hivatalnokoskodás stb.). Ehhez társadalmi struktúraváltáshoz, az úrbéres szolgálonépek közüli tömeges kiemelkedéshez segítette őket a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban szerzett katonai érdemhez társuló nemesedés. A szabadságharcot lezáró szatmári béke azon pontja, mely szerint I. József, majd a halálával őt váltó III. Károly megerősítette Rákóczi Ferenc 8-9 éven át a kurucoknak adományozott nemesi kiváltságait. Mint a pelyva cséplés után, annyi volt itt, e mocsaras térségben a hadi érdemekért adományozott armális, majd a kincstár bevételeit növelő pénzen vásárolt nemesség.

Ritkábban földbirtokosok is jártak ki nemességet parasztoktól kért és kapott kölcsön, zálogösszeg honorálásaként.

Helytörténeti kutatások végzése, dolgozatok tanulmányozása okán vitát váltott ki Mária Terézia urbáriuma, és II. József jobbágyrendelete, az örökös jobbágyság eltörlése, a jobbágy szó használatának tiltása.

Varga János nagyon értékes tanulmányai felidézésével jutottunk el a jobbágy-költözések, -szökések témaköréhez, majd a Kölcsey szorgalmazta önkéntes örökváltsághoz, végül az 1848-as jobbágyfelszabadításhoz.

A vitában, családi, történeti szituációkból, emlékezésekből és forrásokból szerzett ismeretek alapján számosan hallatták véleményüket.

Alapos történeti jártasságról, kutatási tapasztalatokról tettek tanúbizonyságot Kátai István Budapestről, Gubicza Ilona Veszprémből, Minzinger Katalin Somogy megyéből, dr. Bodnár Mónika BAZ megyéből, Lucza János Szabolcs megyéből, Somfai Tiborné Heves megyéből, dr. Szinku Mihály Zalából.

Mellettük említtem meg Fábry Bálintot Tiszadobról, aki tudta, hogy anno 1846-ban az akkori falujuk határában kezdődött el az a vízszabályozási munka, amelynek következményeként régi népi mesterségek: nád- és vesszőszövés, gyékényfonás, csónak-, ladikfaragás, dereglye- és tutajkészítés készsége és tapasztalata, a síkvidéki vízi közlekedés merült feledésbe. A madarak seregének lépre, törbe csalásának tudományát adták át az elmúlásnak a családok százezrei. A férfiak megtanultak talicskát tolni maguk előtt, hogy kubikolással, földmunkákkal, Amerikába költözéssel pótolják kiüresedett élelemraktáiraik kincseit. A csíkászat, halászat, madarászat örömeivel együtt elfeledkeztek lassan a jobbágylét keserveiről, s azokról a tévelygésekről is, amiket a történelem szakos tanáraik – a valóságismeret hiányában – rájuk kívántak erőltetni az osztályharcos jobbágylét olykor valóban nyomorúságos világából.

Takács Péter

Debreczeni-Droppán Béla Bánffy Farkassal az egykori erdélyi magyar arisztokrácia mai életéről beszélget (Mándli Gyula felvétele)

A szatmári tanulmányúton résztvevők a mátészalkai Szatmári Múzeum udvarában (Végső István felvétele)

3. SEKCIÓ

A NEMESSÉG ÉPÍTETT ÖRÖKSÉGE

A magyar nemesség által épített örökség rendkívül nagy állományt jelent és kötődik az egyes korok társadalmi viszonyaihoz.

A bevezető előadás, amelyet Szatmári István műemlékvédelmi szakmérnök állított össze, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén található és műemléki védelem alatt álló várkastélyokat, kastélyokat és kúriákat mutatta be. Ezek az utóbbi időszakban kerültek helyreállításra.

Az előadás lényege az volt, hogy az egyes családok a gazdasági és társadalmi fejlődés folyamán milyen épületeket építettek. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a nagy létszámú nemesség ellenére az ország szegényebb részéhez tartozott. Ezért az itt emelt épületek szerényebbek és kisebbek voltak, de szépségükben nem maradtak el az ország más területein épült kastélyoktól, kúriáktól. Ennek egyik oka az volt, hogy nagyon erős volt Erdély kisugárzása, ahol viszonylag hamar kialakultak azok a épületstílusok, amelyek meghatározók voltak a nemesi építészet alapjaira.

Az előadás kapcsán számtalan kérdés merült fel, amelyek egy része a tiszadobi Andrássy-kastély legutóbbi felújításához kapcsolódott. Ki a kastély jelenlegi tulajdonosa és ki üzemelteti azt? Milyen programok vannak a kastélyban, amelyekre érdeklődést mutat a látogató közönség? Elhangzott, hogy a kastély a magyar állam tulajdona. Üzemeltetője a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft., aki kiképzett helyi embereket alkalmaz ehhez a munkához. A kastélyban különböző kulturális és zenei programok zajlanak, amelyek magas színvonalon vannak előkészítve. Persze nagy divat az esküvők megrendezése is, mert ilyen helyszín nem sok van az országban. Milyen szakmák vettek részt a felújításban és volt-e elegendő szakember? Elmondható, hogy a festőrestaurátortól kezdve üvegművészek, faszobrászok, kőszobrászok stb. dolgoztak a házban és a különleges helyszín miatt mindig megfelelő mennyiségű szakember volt jelen. Egyáltalán nem okozott problémát az, hogy ebben az időszakban sokan külföldön dolgoztak. Rendkívül érdekes volt az a történet, amelyet a kastély egykori gondozottja mondott el abból az időszakról, amikor az épület még gyermekotthonként működött. Más világ volt az, mégis tartogatott örömeket, huncutságokat.

Ehhez a részhez kapcsolható az Ikerváron lévő Batthyány-Zichy-kastély pozitív helyreállításával kapcsolatos ismertető. Ez a vár-kastély-templom együttes felújítását foglalja magában, jelentősnek és sikeresnek tekinthető.

Hasonló ismertető hangzott el Arad városáról és a Bohus család pozitív tevékenységéről.

A vajai várkastély felújítása előtti időkről szólt a konferencia egyik résztvevője. Jó színnel emlékezett vissza arra, hogy a korábbi időkben a praktikum és a kényelem volt a fontos az épületnél. A válaszból megtudtuk, hogy ma a műemléki értékek megőrzése és feltárása mellett a kastély otthonossága megmaradt, jól érzékelhető a családi hangulat. Minde mellett látványos a kiállítási anyag is, főleg a II. Rákóczi Ferenc látogatásaihoz, a szabadságharchoz kötődő bemutatók.

Hogyan lehet szakszerűen, eredeti szépségükben visszaállítani a kastélyokat, kúriákat, amikor azoknak ma más a funkciójuk, mint eredetileg voltak? A műemléki védelem milyen védelmet jelent az épületek vonatkozásában? A válaszban az fogalmazódott meg, hogy a helyreállítást megelőzi egy mindenre kiterjedő tudományos munka, amely feltárja azokat a fontos ismereteket, amelyekkel közelebb lehet jutni az épület eredeti állapotához. De ez

nem minden, mert a szakmai irányítás és hozzáértés jelenti a jó döntések által létrejött sikeres felújítást. A mai műemlékvédelem adminisztrációs rendszere azonban eltolódott a hatósági munka irányába, amely kevesebb hozzáférést jelent az egyes munkáknál.

A felújítások financiális kérdései is napirendre kerültek, de ebben a kérdésben nem tudunk érdemi információkat adni. Az azonban leszögeződött, hogy manapság sok pénz áll a műemlékvédelem rendelkezésére.

Szatmári István

Kopjafát avattak Lápafőn Sobri Jóska emlékére

Az 1800-as évek első felében sok betyár élt és fosztogatott a Dunántúlon is, különösen délen, Somogyban, Tolnában és Baranyában.

A leghíresebb Sobri Jóska volt, akit itt fogtak el a császáriak, de ő fejbe lőtte magát. Életrajzával most nem kívánok foglalkozni, csupán azt jegyzem meg, hogy 1810-ben Pap József néven született a Vas megyei Erdőd majorjában. Apja, Pap István a Sopron vármegyei Sodor faluból került Vas megyébe, innét a felvett Sobri név.

Gönczi Ferenc *A somogyi betyárvilág* (1944) című könyvében olvashatjuk, hogy Somogyban is több helyen megfordult Sobri Jóska, a híres bakonyi betyár, társaival együtt. A zimányi számadó birkás, akinél Sobri hattagú bandájával másfél napig tartózkodott, a következő jellemzést adta róla: „Magas sudár termetű, barnás képű, vékony pödrött bajszú, fái pofabőrű, egyszóval a hét közül a legszebb, ruházata pedig a legcifrább.”¹ Azt is tudjuk, hogy átvonulva Somogy megyén, sehol sem rabolt. A Bakonyból menekülve Milfait és Sobri végleg kettéváltak. Sobri Somogyon át Tolna megye felé vette útját. Több feljegyzés is tanúskodik a Balatonon való átkelésről. Gönczi Ferenc könyvében egy visszaemlékező a tihanyi lakodalmas menetről nyilatkozik, hogy közöttük elvegyülve mentek át a somogyi oldalra. De minden valószínűség szerint nem érintkeztek emberekkel és a Balaton jegén keltek át. Még hozzá Balatongyörök és Balatonberény között. Innen Nagyszakácsiba mentek. Ott a Dombai nevű kovácsnál szállt meg hetedmagával. Nagyszakácsiból a Gamás határában fekvő Gárdonypusztát érintve délkelet felé fordultak Zimány irányába. Itt az említett uradalmi birkás gazdánál szálltak meg. Majd pár nap múlva Tolna megye felé távoztak. A feljegyzések szerint Libickozmán, Toponáron (Betérítő csárda), Kzsokban, Büssüben (Kolompos csárda) és Gyalánban, de az ún. Hársasi csárdában, illetve Somogyzilben is jártak.

Útközben a betyárok egyike mindig bement valahova, kenyeret, bort vagy vizet vitt a banda tagjai számára. Közben a lápafői erdőbe értek. „Itt egy Jancsi nevű somogyi ember, ki ismert valami Ádám nevű juhászbojtárt, elvitte őket hozzá a lápafői hegyen lévő majorba, mely Takács Pál birtokos tulajdona volt. Itt mind a heten meghúzták magukat.”²

A lápafői lakosok szimpatizáltak a betyárokkal, mert többen vittek nekik élelmet, bort, sőt a lovaknak szénát. Ezek közé tartozott Parrag Mihály juhászbojtár, aki már az erdőbe

1 Gönczi Ferenc: *A somogyi betyárvilág*. Kaposvár, 1944. 247.

2 Gönczi F. i. m. 247.